

KAPITTEL 2

Kjønn, makt og motmakt

Marta Maria Espeseth

Frelsesarmeen

Abstract: This chapter studies an embodied and gendered counter-conduct developed within a minority religious culture, but still in opposition to this culture. The material used is historical and biographical, with small glimpses of the life and work of Othilie Tønning (1865–1931), a prominent Norwegian social reformer, feminist, and Salvation Army officer. Before she went through a religious conversion and joined the Salvation Army, she was a radical freethinker and suffragette, smoked cigars and cut her hair short. After her conversion, she threw away the cigars but kept her hair short for the rest of her life. That was not popular, neither in the Salvation Army nor society in general in the late nineteenth and early twentieth centuries. This story is then discussed with theories of gender and religion, especially Judith Butler's theory of performativity and her rethinking of vulnerability and resistance. Tønning's counter-conduct, the close-cropped hairstyle, androgynous features, and masculine uniform, disturbs the relationship between the religious and the secular, as it disturbs and changes the interpretation of gender. The normative point is that this disturbance creates open spaces of hope for human inclusion and diversity.

Keywords: religion, gender, performativity, resistance, biography, Salvation Army

Kvindelige officerer tillades ikke at klippe sit haar for at efterligne mænd, ligesaa lidt som mænd tillades at dele sit haar for at efterligne kvinder.

—William Booth (1829–1912)

i *Ordre og regler for feltofficerer* (1910, s. 60)

Sitering: Espeseth, M. M. (2022). Kjønn, makt og motmakt. I I. M. Lid & T. Wyller (red.), *Makt, motmakt og praksis. Bidrag til kritisk refleksjon innen diakoni og velferd* (Kap. 2, s. 43–66). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.167.ch2>

Lisens: CC BY-NC-ND

Allerede som barn syntes hun (Othilie Tønning) at guttene var privilegert på mange måter. Hun forstod for eksempel ikke hvorfor de skulle ha så meget mer bekvemmere klær. Engang fikk hun da også drevet gjennom at der i hennes jakke ble laget – hva hun i sitt barnespråk kalte «innbyrdes» lommer – d.v.s. innvendige. Slike hadde hun like god bruk for som guttene.

Det korte håret beholdt hun hele sitt liv. Det brakte henne mange spottende tilrop – det var jo ikke moderne den gang. I Frelsesarmeen var det heller ikke velsett.

—Bertha Nicolaisen (1870–1958) i den første biografien om Othilie Tønning (1940, s. 8)

Dette kapittelet skal handle om motstand som er kroppsleg og kjønna. Eg vil drøfte korleis kroppslege uttrykk og praksisar uroar det vante og innlærte, blir møtt med undring og redsle, restriksjonar og marginalisering. Dette uventa og uroande har sin eigen dynamikk, og kva slags motmakt er det som vert sett i spel? Eg vil peike på ein kroppsleg og kjønna motstandspraksis som oppstår i ein religiøs kontekst, og eg vil diskutere om ikkje også religion kan vere ein utløysande faktor som i alt sitt tvisyn kan danne håp og opne rom for inkludering og større menneskeleg mangfald.

I boka spør vi om det finst motstandspraksisar bortanfor det etablerte, ved sida av politiske organiseringar og sosiale nettverk. Tradisjonen etter Foucault handlar om å studere korleis disiplinering og kontroll, med opphav i utøvd pastoralmakt i mellomalderklosteret, også finst i nye og meir fordekte former innafor moderne velferdsinstitusjonar, religiøse så vel som sekulære. Vi studerer korleis tradisjonen etter Foucault også peiker på stader og praksisar der den kontrollerande og disiplinierende pastoralmakta møter motstand. Den nye og korrigererte pastoralmakta er ei motmakt som kjempar for verdien av den eigne stemma og dei eigne romma. Denne motmakta kan utspele seg på uventa stader, i det vanlege livet, i det kroppslege og relasjonelle.

Eg vil drøfte temaet ved hjelp av eit historisk og biografisk materiale om den sosialpolitiske entreprenøren, kvinnesakskvinna og frelsesarméleiareren Othilie Tønning (1865–1931). Materialet hentar eg frå doktorgradsarbeidet mitt om Tønning. Undervegs i dette arbeidet har eg publisert artiklar der eg har lese det biografiske materialet saman med rom- og kjønnteori. Michel Foucault si tenking har, mellom andre, danna forståingsramme og gjeve viktig motstand. Denne artikkelen vil vere ei vidareføring av dette arbeidet, med utprøving av teoretiske element som inngår i det mangfaldige kjønnspektivet eg søker i møte med Othilie Tønnings liv og gjerning (sjå Espeseth, 2013, 2017, 2018, 2019).

Problem og metode

Tønnings liv kan lesast som ein kontinuerleg motstandspraksis, kropp-sleg, kulturelt, religiøst og sosialt, og dei to sitata i starten av kapitlet syner korleis regelverket i den tidlege Frelsesarmeen sette nokre standardar for hårfrisuren til uniformerte kvinner og menn. I det andre sitatet får vi eit glimt av ei aktiv og bestemt lita jente som trumfar gjennom at også ho vil ha lommer i jakka si, på same vis som gutane. Siste del av sitatet syner den vaksne frelsesarméoffiseren som livet ut insisterer på kortklipt hår. Det provoserte tradisjonelle oppfatningar om kva som var kvinneleg og sømeleg, i sekulære så vel som i religiøse samanhengar, Frelsesarmeen inkludert. Dei to sitata syner også korleis kjønn er noko vi markerer med teikn som hår og klede, og noko vi forhandlar om. Othilie Tønning forhandla seg fram til jakke med lommer, og til kortklipt hår, trass i at desse teikna braut med reglar og konvensjonar for korleis kvinner skulle te seg og kle seg.

Spørsmålet som skal styre den vidare framstillinga, er korleis vi kan forstå Othilie Tønnings kroppslege og kjønna motstandspraksis. Kva slags praksis var det, og korleis spelte den seg ut? Det er spesielt interessant at Othilie Tønning med sin kroppslege praksis, med den kortklippede hårfrisuren, ikkje berre skaper uorden i oppfatningar om kjønn, men også i oppfatninga av kva som er religiøst og kva som er sekulært.

Eg skal utdjupe og kontekstualisere nokre utsnitt frå materialet mitt, og eg vil drøfte det ved hjelp av Judith Butlers teori om performativt

kjønn. Slik vonar eg å tilføre noko til den store samtalen om korrigeret pastoralmakt som motmakt i kampen for verdien av den eigne stemma og dei eigne romma. Kjønnsperspektivet eg søker å etablere, har både biologiske, psykologiske, strukturelle, historiske, sosiale og kulturelle lag. Eg legg til grunn at kjønn er både biologisk og sosialt, at det spelar seg ut i kulturelle konstruksjonar, i språk og handling. Sitatet frå William Booths ordrar og reglar syner eit ønske om å etablere universelle og stabile kjønnskategoriar i den hierarkiske maktstruktur han rådde over. Dei små glimta frå Bertha Nicolaisens Tonning-biografi syner korleis denne maktstrukturen vart utfordra frå innsida, av ei kvinne med kortklipt hår.

I det følgjande skal eg gje eit kort biografisk riss av Othilie Tonnings liv og gjerning. Deretter vil eg utdjupe Judith Butlers teori om performativt kjønn og korleis ho har inkorporert denne i ein større normativitet, ein kroppsleg forankra ikkje-valdsetikk som bygger på sårbarheit, relasjonalt og ansvar. Eg vil også syne korleis Johan Lundin og Fredrik Nilsson har nytta seg av Butlers teori om performativt kjønn i studiar av

Frelsesarmeens arkiv (1904). Fotografi av major Othilie Tonning. Stryk

modernitet og sekularitet med Frelsesarmeen som dømme. Med dette som grunnlag vil eg så hente fram nokre dømme på korleis Othilie Tonning sjølv spelte ut kjønn, i spenningsfeltet mellom individ, organisasjon og samfunn, og drøfte korleis denne praksisen kan tenkjast som kamp for verdien av den eigne stemma og dei eigne romma, som motstand, motmakt og korrigerert pastoralmakt.

Biografisk riss

Ein viktig historisk kontekst for etableringa av Frelsesarmeen i Noreg er «det moderne gjennombrotet», med vekt på det frie mennesket, fornufta og framsteget (Østerberg, 2001). Med moderniteten kom også «den nye kvinna» til syne og tok seg veg inn i nye rom og roller, og det religiøse landskapet var i omforming (Sjå t.d. Breistein, 2010 og 2012; Tønnessen, 2013). Religionen vart utfordra av naturvitskap og samfunnskritikk, litteratur, filosofi og kvinnesak. Luthersk kristendomstradisjon og statskyrkjeleg hegemoni måtte også bryne seg på nye frikyrkjelege og lågkyrkjelege vekkingsrørslar, og Frelsesarmeen var ei av desse (Elstad, 2008; Lein, 1981).

Som middelskoleelev og kontordame i Stavanger i 1880-åra, var Othilie Tonning ei av «dei nye kvinnene» som tok i bruk tradisjonelle maskuline uttrykk som å røyke sigar og klippe håret kort. Ho søkte til radikale miljø der ein las moderne litteratur, diskuterte samfunnsprospørsmål og tok avstand frå religion. Då Frelsesarmeen kom til Stavanger i 1890, opplevde ho som opprørsk fritenkjar og kvinnesakskvinne ei gjennomgripande religiøs omvending, slutta seg til frelseshæren og fekk heilt frå starten ein sentral posisjon i etablering og utvikling av Frelsesarmeen i Noreg.

Frå 1898 var Tonning ein markant leiar for Frelsesarmeens sosiale arbeid, frå 1904 til 1931 for avdelinga som vart kalla *Kvinnens sosiale arbeid*. Den internasjonale Frelsesarmeen valde etter kvart å organisere det sosiale arbeidet etter kjønn. Menns sosiale arbeid tok seg av herberge for heimlause menn, rusomsorg, fengselsarbeid og arbeidstiltak som gardsbruk, vedhoggeri og innsamling av filler og papir. Under Tonnings leiing vart *Kvinnens sosiale arbeid* den mest autonome avdelinga innan Frelsesarmeen, med flest tilsette og størst budsjett, og med ei tydeleg

røyst i utforminga av den tidlege norske velferdsstaten. I Tonnings leiar tid etablerte *Kvinnens sosiale arbeid* nærmare 70 sosiale institusjonar og tiltak. Slumstasjonane og redningsheimen var dei første, og frå dei vaks det fram barnekrybber, barneherberge og barneheimar, feriekoloniar, mødreheimar og adopsjonsformidling, heimeindustri med reisande salsrepresentantar, spedbarnskontroll og mjølkesentral, pensjonat for kvinnelege fabrikkarbeidarar og gamleheimar. Desse etableringane fann ofte stad etter forhandlingar med kommune og anna offentleg myndighet, og i materialet mitt finst mange døme på at både kommunar, kvinnesaksforeiningar og fabrikkengar har teke kontakt med Tønning for hjelp til å etablere betre velferdstilbod mot å stille hus til rådvelde for Frelsesarmeens slumsøstrer (Berg, 1986; Espeseth, 2021; Seip, 1984).

Othilie Tønning hadde framståande strategiske evner. Ho «las» samfunnet og dei sosiale spørsmåla i samtida, ho spreidde kunnskap i skrift og tale, bygde nettverk og arbeidde politisk for å møte fattigdomsutfordringane i samtida. I tre valperiodar, frå 1908 til 1916, sat ho i Kristiania bystyre. Slik var ho mellom dei første kvinnene i norsk kommunestyrepolitikk. Første valperioden representerte ho Avholdspartiet, dei to neste partiet Venstre. Dei strategiske evnene gav seg til dømes utslag i at ho etablerte julegrytetradisjonen i Noreg, ho tok initiativet til julegrana på Universitetsplassen i Oslo, og ho sørge for at Frelsesarmeens slumsøstrer fekk kollektare utanfor vallokala ved kommune- og stortingsval frå 1912 (*Aktstykker fra Kristiania kommune 1908–1915; Faklen 1913/1*). Dermed plasserte ho både Frelsesarmeen og appellen om å ta ansvar for dei fattige i det offentlege medvitte, på strategiske stader i byrommet, på offentlege stader knytt til kunnskapsdanning og demokrati. Ein kan gjerne seie at det offentlege rommet var Othilie Tonnings scene, og ved å utøve kjønnslik ho gjorde, fekk budskapet hennar tyngd.

Kjønnsrøbbel og performativitet

Judith Butler skriv i tradisjonen frå Foucault om performativt kjønns, i den banebrytande boka *Gender Trouble* som kom i 1990. Kjønns er ikkje noko vi er, men noko vi gjer, og når vi gjer kjønns på måtar som går på tvers av dei etablerte forventningane, så skaper det røbbel og uro. Butler

problematiserer omgrepa biologisk kjønn (sex) og sosialt kjønn (gender). Vi kan ikkje, meiner Butler, skilje biologisk kjønn frå sosialt kjønn. Kroppen er, ifølgje Butler, korkje ei bok med blanke ark som vi skal skrive historia inn i, eller ein materie som kan skiljast frå menneskas menings- skapande praksisar. Når vi ikkje kan skilje det sosiale kjønnnet frå det biologiske, er det fordi korkje kroppen eller språket kan skape mening utan kvarandre. Butler har provosert så vel homorørsla som kvinnerørsla, intellektuelle feministar så vel som religiøse høgrepopulistiske miljø. Kritikken mot henne har gått på at ho opphevar kjønnskategoriane mann og kvinne, og at ho fornektar at det finst mannskroppar og kvinnekroppar. Dermed vert teorien livsfjern og språkfiksert, og han fornektar røyndommen. Det fører igjen til ei distansert og teoretiserande haldning til kvinners og menns levde liv i den verkelege verda, meiner nokre av kritikarane hennar, mellom dei Torill Moi (Moi, 2014; sjå også Økland, 2011).

Butler har utvikla teoriane sine etter *Gender Trouble*, og tenkinga om kjønn har teke nye og normative vegar. Kjønn er eit spørsmål om liv og død, og det kan vere farleg å vere i brotflater der faste kjønnsordningar er sett i rørsle. Eit nøkkelt tema i Butlers forfattarskap handlar om det menneskelege og monstrøse ved å tre inn i gjenkjennelege diskursar om kjønn. Diskursive normer for kjønn kan skape rammer for eit trygt og godt liv for nokre, medan for andre går det menneskelege tapt. Med andre ord, klare, gjenkjennelege og ryddige kjønnskategoriar skaper ro og orden, men også trongare rom. Uklare og rotete kategoriar skaper uorden og frykt, men også større rom. Framande uttrykk for kjønn vert oppfatta som monstrøse og trugande. Når det menneskelege vert monstrøst, dehumanisert, er livet truga. Det tel ikkje lenger, og det treng ikkje lenger sørgast over (Butler, 2016 og 2020; Svendsen, 2020).

Tretti år etter *Gender Trouble* har Judith Butler utvikla ein ikkjevalds- etikk basert på menneskeleg sårbarheit, relasjonalt ansvar. Den grunnleggjande erkjenninga av at vi lever i kraft av ein relasjonell vev av band som vi ikkje kan skade utan samstundes å skade oss sjølve, er grunnlaget for mellommenneskeleg ansvar og etikk hos Butler. Vi er ansvarlege i kraft av vår sårbarheit og våre relasjonar, og vår relasjonelle

sårbarheit inneber også at menneske utøver vald mot kvarandre. Denne tenkinga tek Butler med seg når ho diskuterer samtidspolitiske problemstillingar, det vere seg terroråttaket på USA 11. september 2001, staten Israels maktbruk overfor palestinarane og demonstrasjonane på Tahrir-plassen i Kairo 2010 (Svendsen, 2020).

Butlers utvikling av ein ikkje-valdsetikk bygd på relasjonalt, ansvar og sårbarheit er altså ikkje eit brot med tenkinga i *Gender Trouble*, men ei vidareføring og utviding som også syner kor viktig det er å motsetje seg tronge kjønnskategoriar. Ein hovudtanke hos Butler er at når vi ønsker å definere kjønn, når vi ønsker å definere andre menneske, så gjer vi rommet lite for den eller dei det gjeld. Slik eg ser det, er ikkje hovudpoenget hos Butler å oppløse kjønnskategoriane, utslette kjønnsidentitet eller fornekte at det finst kvinner og menn, men å setje dei i spel, og slik skape rom for rørsle, liv og sårbarheit.

Religion, kjønn og performativitet

Dei to svenske forskarane Fredrik Nilsson og Johan Lundin har nytta seg av Butlers teori om performativt kjønn når dei har studert korleis kjønn vert utøvd og forhandla i skjeringspunktet mellom religion og modernitet. Dei spør om det ikkje er ei forenkling når religion vert sett opp som ei motsetning til sekularisering og modernitet. Modernitet vert sett på som nytenking, endring og skiftande identitetar, religion som konservering, tradisjon og stabilitet. Lundin og Nilsson meiner at religion også kan sjåast som ein katalysator for modernitet der ulike former for maskulinitet og feminitet vert utøvd gjennom gjentekne forhandlingar. Moderniteten som braut gjennom mot slutten av det nittande hundreåret, innebar at identitetar endra seg og individ vart sett i rørsle. Det vart særst synleg med *The Salvation Army*, som oppstod i England i 1879, spreidde seg til USA og Australia 1880 og til Sverige som Frälsningsarmén i 1882, meiner Nilsson og Lundin.

Nilsson og Lundin har studert den tidlege historia til Frälsningsarmén i Sverige, og spesielt korleis menneske som slutta seg til rørsle frå 1880-åra og fram mot 1920, utøvde og forhandla om kjønn. Kvinner kledd i uniform i det offentlege rom var ein provokasjon, men også ei

iscenesetjing. Ved hjelp av uniforma kunne kvinner uttrykke styrke og sjølvstende, eigenskapar som til vanleg vart rekna som kjenneteikn ved menn. Uniforma var til vanleg ei klesdrakt for menn som skulle føre krig eller handheve lov og orden. Med Frelsesarmeen fekk ein uniformskledde kvinner som skapte uorden i førestillingane om korleis sømelege kvinner skulle te seg og kle seg. Dei første tiåra var fokuset frelse og omvending for enkeltmenneske, og Lundin skriv om «omvändelsens metamorfos» med utgangspunkt i personlege vitnemål om kall og omvending frå frelessoldatar som søkte seg til krigsskolen for å bli offiserar, altså leiarar og forkynnarar i Frelsesarmeen. Lundin syner korleis unge kvinner og menn forhandla maskulinitet og feminitet gjennom forteljingane sine. Dermed uttrykte dei også, medvete eller ikkje, kritikk mot rådande kjønnsnormer i samfunnet. Det var tydelege skilje mellom kvinners og menns forteljingar. Det galdt til dømes forholdet til Gud. Kvinnene framstilte Gud, eller oftare Jesus, i termar som familiemedlem eller nær ven. I forteljingane til menn vart Gud oftare framstilt som ein herskar som mennene underkastar seg. Slik Lundin ser det, gjev mennene gjennom omvendinga opp førestillingar om eigenstyrke og sjølvstende, medan kvinner vert meir sjølvstendige ved at dei gjer seg mindre avhengige av venner og familie og i staden vender seg til Gud og stolar på han. På den måten skjedde det ei tilnærming mellom maskulinitet og feminitet (Nilsson, 2012a og 2012b; Lundin, 2013). Denne tilnærminga kan også danne bakteppe for Othilie Tonnings møte med Frelsesarmeen i Stavanger i 1890, to år etter at Frelsesarmeen «opna eld» og etablerte seg i Noreg i 1888.

Omvending for open scene

Når Othilie Tønning fortel om den religiøse omvendinga si, fortel ho om ei gjennomgripande oppleving som rører ved heile henne, ei forteljing der også kjønn er sett i spel. Det var dei unge frelessoffiserane, kaptein Magnhild Duhlin og løytnant Inga Mikkelsen og forkynninga deira som fanga Othilie Tonnings interesse i aprildagane 1890. I eit intervju med Krigsropet i 1907 (27.4.1907) minnest ho korleis ho vart råka både av talen og framtoningen til frelessarmékvinnene:

Og kapteinen blev fager i alt det lys og solskin; en maatte se paa hende! Sproget var vakkert, varmt og fængslende. Inderligt og dybt trængte hun sig ind i vor bevidsthed som en, der tager livet og kristendommen paa alvor. En *maatte* følge med!

Dei religiøse spørsmåla som ho tidlegare hadde brukt mykje tid på å gruble over, fekk ho no for seg på ein annan måte, fortel ho vidare. Her stod eit par kvinner og snakka enkelt, likefram og kvardagsleg. Det greip Othilie Tønning, ho var nysgjerrig og undra seg over kva slags menneske dette var. Ho gjekk på møta i fleire månadar utan å gripe budskapet, fortalde ho, men tanken på at desse kvinnene hadde forlate heim og stilling for å forkynne, greip henne. På ny måtte ho vurdere dei religiøse spørsmåla og sine eigne oppfatningar. Ho stilte seg spørsmålet, «hvor meget har du i grunden gjort for at finde frem til din Gud?». Ho kom fram til at sjølv om ho hadde ofra spørsmålet tid og tankar, hadde ho ikkje ofra det bøn. Ho hadde ikkje utforska spørsmåla i praktisk handling. Dermed byrja ho å be. Ho bad og tvila, og heldt fram med å be, og etter kvart opplevde ho at trua var der, «det vil si, jeg var ikke lenger saa sikker og tryg i min vantro», fortalde ho i eit intervju med Trygve Wyller (1888–1960) i Stavanger Aftenblad i 1915 (nr. 196/1915). Den religiøse omvendinga markerte ho med å bøye kne ved armeens botsbenk. Deretter greip ho sigaren sin og gav den til løytnanten idet ho sa: «Ta den og brenn den, jeg får ikke mer bruk for den» (Nicolaisen, 1940, s. 8).

Ved årsskiftet 1890/91 let ho seg innvie til soldat i Frelsesarmeen. Historia fortel at ho også iførte seg arméuniforma til kvardags, på arbeidsplassen sin som kontordame i trelastfirmaet Fuglestad i Stavanger. «Skal De bruke den annet enn på møtene?» spurde sjefen henne. «Ja, på møtene er det jo for så vidt mindre nødvendig, der ser folk hva og hvor jeg er, men utenfor møtene er de fleste mennesker, og der bør man vise hvem man tilhører.» Folk som sidan passerte forbi kontoret der ho arbeidde, kunne dagleg sjå henne sitje der i Frelsesarmeens uniform, og det var mange som la vegen forbi kontorglasa for å sjå henne, fortel Bertha Nicolaisen (1940, s. 16).

Vi kan forstå Tønnings omvendning som ein dramaturgi der den kvinnelege kapteinen, i all sin stråleglans, rører ved Tønning og set i gang ein metamorfose som omfattar både ei handlingsdriven og ei

fornuftsdriven, intellektuell tilnærming til tru. Ho testar ut bøn og opplever å bli mindre trygg i vantrua si. Sceniske element som botsbenk, sigar og uniform inngår i dramaturgien, og ut av metamorfosen kjem eit «nytt» menneske, samstundes som det «gamle» mennesket framleis er der. Det kortklipte håret heldt ho fast ved livet ut, og ho utfalda handlekrafta si i det offentlege, sekulære livet, midt i verda. Slik forhandla Othilie Tønning om kjønn, klede og hårfrisyre, både som radikal og sekulær fritenkjar, og som kristenmenneske, som kortklipt stridskvinne i ein frelseshær ho skulle kome til å forme og prege langt ut over si eiga levetid.

Performativitet ved katedralskolen

Som ung kvinnesakskvinne i Stavanger i 1880-åra hadde Tønning oppnært mot dei tronge rammene som var sett for kvinners liv i samtida. Den 17. mai 1890 tok ho del i demonstrasjonstoget for kvinners stemmerett, og ho var utpeikt som talar for dagen. Som einaste kvinne, blant ei rekke mannlege talarar i framståande posisjonar i Stavanger-samfunnet, steig ho inn på den offentlege scena strategisk plassert ved trappa til Stavanger lærde skole, Katedralskolen, som ligg like ved Stavanger domkyrkje. I talen peiker ho framover mot ein ny samfunnsorden der språk og talemåtar som stigmatiserer og sementerer tradisjonelle kjønnsstereotypiar, er meiningslause.

Arbeidet for Kvinders Stemmeret [...] maa komme som et Led i en helt forandret Samfundsopfatning, et nyt Begreb om Kvinders plass i Samfundet. Og dertil er det allerede for en Del kommet, – Begrepet om Kvinders Virkefelt er Udvidet og skal blive det i endnu høiere Grad. – Vi hører ikke længere saa ofte dette tomme Snak om «Hjemmets Pryd», «Kvindens Kald», «Kvindens Virke» og «Kvindens Dit og Dat», alt sammen pent utstyrede Ord og Talemaader, men egentlig en Haan mod hver den Kvinde, der helt vil være den Personlighed hun er ... (Stavanger Avis, 19. mai 1890)

Stemmerett for kvinner vart for første gong debattert i Stortinget i juni 1890, berre nokre veker etter Tonnings tale. Den nyvalde biskopen til Stavanger, som i åra 1682–1924 låg under Kristiansand stift (sjå t.d. Store

norske leksikon), Johan Chr. Heuch (1838–1904), var mellom representantane til Stortinget denne våren, og han var mellom dei aller sterkaste talsmennene mot å innføre stemmerett for kvinner. Argumentasjonen hans var bygd på ei svært konservativ tolking av Luthers lære om kallet, med heim og familie som kvinners domene, og det offentlege livet som menns. Når kvinner steig ut i det offentlege rommet, sette ho heile Guds gode skaparordning i fare. Ekteskap, familie- og samfunnsliv ville gå i oppløysing, sedløyse og umoral ville overta.

Enhver kvinnes deltagelse i det offentlige liv, og da navnlig hennes deltagelse i det politiske liv, er signalet så langt fra til hennes frigjøring at det tvert imot er signalet til hennes fornedrelse, til hjemmets forstyrrelse, familielivets følgende oppløsning og et derav uunngåelig følgende sedelighetens forfall. (Stortinget, 2018)

Heuch uttalte at kvinner som fekk stemmerett, ville bli til neutra, til eit slags inkjekjønn. Tanken om eit tredje kjønn som korkje var mann eller kvinne, var ein type argumentasjon som særleg svenske og engelske kvinner vart møtt med i stemmerettskampen. Heuch synte blant anna til amerikanske legar som hadde funne ut at det etter nokre generasjonar med stemmerett fanst ein steril kvinnetype. Det skal seiast at denne argumentasjonen ikkje var særleg utbreidd i den norske stemmerettskampen, og at biskop Heuch modererte seg etter kvart (Gamme, 2001. Sjå elles Doan, 2004; Johannisson, 1994; Lippe og Tønnesson, 2013; Stortinget, 2018). Like fullt, samanfallet i tid mellom stemmerettstalen til Othilie Tonning og argumentasjonen til biskop Heuch i stortingsdebatten er interessant i denne samanhengen, spesielt fordi både Tonning og Heuch, frå kvar sin kant, rører ved det sentrale temaet for teksten, nemleg det urovekkjande ved destabiliserte kjønnskategoriar.

Provoserande mannekvinner

I fotosamlinga som inngår i materialet mitt, kjem Othilie Tonning til syne med markante androgyne trekk. Håret er kortklipt, ansiktstrekka er reine og på eit vis kjønnsnøytrale. På eit portrett som er fotografert kring 1904, er det vanskeleg å sjå om det er ein mann eller ei kvinne som

er avbilda, viss ein ikkje veit at det er den om lag 40 år gamle Tonning. Håret er kortklipt, overleppa har ei skuggelegging som kan vere utført i eit fotoatelier, av ein som ikkje var klar over kven fotografiet representerte. I tillegg ber Tonning uniform. Fram frå den halvopne uniforma kjem ein kvitstiva skjortesnipp og slips til synes, og alt dette forsterkar det maskuline uttrykket. På andre bilete kjem dei androgyne trekka tydeleg fram når ho er fotografert saman med andre armékvinner. Dei har som oftast langt, oppsett hår, og dei ber gjerne hatt eller bonett. Bonetten er den svarte kysehatten av strå, drapert med svart silke og rødt band, og med ei stor sløyfe knytt under haka. Tonning ber til tider hatt eller bonett når ho vert fotografert, men som oftast ikkje. Med det kortklippede håret skil ho seg tydeleg ut frå dei andre armekvinnene (Frelsesarmeens arkiv). Tonning skil seg kanskje endå meir ut når vi ser fotografi frå dei norske kvinnepolitiske miljøa ho tok del i, først og fremst Norsk Kvinnesaksforening og Norske Kvinners Nasjonlråd. Her er det mykje blonde- og silkestoff, store kjolar og hattar, smykke og kunstferdig oppsett hår (Koht, 1929; Larsen, 2013, s. 188).

Laura Doan har spesialisert seg på skeiv (queer) historie. I boka *Fashioning Sapphism* (2004) er ho spesielt oppteken av korleis maskulinisert hårfrisyre, klesdrakt og uniformering frå 1920-åra vart knytt til lesbisk identitet. Ho skriv om det grenseoverskridande og uanstendige ved uniformerte kvinnekroppar og sporar kjeldene til engelsk lesbisk kultur attende til livet og forfattarskapen til Radclyffe Hall, som gav ut romanen *The Well of Loneliness* i 1928, den første romanen der lesbisk liv vert tematisert (Doan, 2004). Judith Halberstam (1998) er også oppteken av kvinneleg maskulinitet uttrykt gjennom hårfrisyre, klesdrakt og uniformering, spesielt i populærkulturen i det tjuande hundreåret. Men Halberstam ønsker ikkje å knytte desse uttrykka til lesbisk kultur. Ho argumenterer for at kvinner med kortklipt hår og maskulinisert klesdrakt er med på å utvide rommet for kva *maskulinitet* kan vere. Det finst maskulinitet utan menn, og livsrommet vert større for alle når kjønn vert forhandla og uttrykt på overraskande ulikt vis. Ho vil motsette seg snevre kjønnsstereotypiar, både på menns og kvinners vegner. Menneske må bli sett som den dei er, utan å bli pressa inn i sosiale, kulturelle eller biologiske kategoriar.

Forteljinga om Othilie Tønning kan vere eit døme på at moderne kjønns- og queerteori kanskje må leite andre stader enn i sekulær modernitet og populærkultur for å forstå korleis overraskande uttrykk for kjønndestabiliserer, uroar og opnar nye rom. Historikarane Olive Banks (1981) og Jaqueline deVries (2013) har synt korleis angloamerikansk evangelisk kristendom danna grunnlag for den tidlege kvinne- og stemmerettsrørsla i Amerika og England frå 1840-åra. Dei religiøse vekkingane ved overgangen mellom 1700- og 1800-talet førte etterkvart til eit omfattande sosialt reformarbeid. Med evangelisk glød engasjerte kvekarar, metodistar, baptistar, presbyterianarar og anglikanske kristne seg først i kampen for å nedkjempe slaveriet. Deretter vart dei sentrale i fråhaldsrørsla og ei rekkje sosiale og moralske reformrørslar. Spesielt kampen mot slaveriet førte mange kvinner til å erkjenne at også kvinner levde eit ufritt liv, at livet deira var styrt av menn, og at røystene deira ikkje vart høyrte.

Saman med stemmerettsrørsla veks også feministteologien fram. Bibelen vert lesen med nye blikk av kvinner som opplever heilagandens fridom. Dei gjorde profeten Joels ord til sine eigne, om at i dei siste tider skal både kvinner og menn tale profetisk, og Paulus' ord i Galatarbrevet om at her er ikkje snakk om kvinne eller mann, træl eller fri, her er alle eitt i Kristus. I Amerika publiserte Elisabeth Cady Stanton kommentarverket *The Womens Bible* i 1895. Aasta Hansteen (1824–1908) hadde alt i 1879 skrive og publisert *Kvinden Skapt i Guds Billede*, og saman med Camilla Collett (1813–1895) er ho rekna mellom kvinnesakas formødrer i Noreg. Collett og Hansteen bidrog med alternative tolkingar av sentrale bibelvers som vart brukte for å grunnge at kvinner skulle vere underordna mannen og teie i forsamlinga. Gina Krog tok leiinga i Norsk Kvinnesaksforening og vart redaktør for bladet *Nylænde*. Her vert dei feministteologiske nytolkingane av pinseunderet der profetordet vart oppfylt og kvinner og menn talte fritt og med løyst tunge, eit viktig motiv i kampen for kvinners stemmerett fram mot 1913 (Salomonsen, 2013; Tønnessen, 2013).

Medan Camilla Collett og Gina Krog står fram som danna og velklede borgarskapskvinner, har Aasta Hansteen ei framferd og form som vekker motstand, latterleggjering og hån. På foredragsturneane hennar på 1870-talet kunne ein oppleve at ho vart avbroten av ironiske

kommentarar, tramping og latter. Ho vart karikert, og i pressa vart bodskapen hennar avvist som «en skakkjørt Kvindes Opfatningsevne» (Lein, 1984, s. 119). Gustav Vigelands skulptur av Hansteen syner ei energisk og sinna furie som hyttar med paraplyen sin. I Oda Krohgs maleri av den aldrande Hansteen trer ho fram med sterke og karakteristiske maskuline trekk (sjå illustrasjonane i Lein et al., 1984).

Othilie Tonning trer inn i historia ein generasjon etter Aasta Hansteen. Så langt vi veit, vart ho ikkje møtt med spottande tilrop eller forakt, men heller med respekt og beundring. Men ho vekte oppsikt, og dei sterke androgynne trekka hennar vart lagt merke til. Slik eg les materialet mitt, visste Tonning å utnytte dette. Ein kan gjerne seie at ho vel å bli eit «neutrum» når ho overskrider dei feminine normene og forsterkar dette ved hjelp av arméuniforma. Ho vel også å overskride tradisjonelle grenser mellom kva ein i samtida rekna som kristeleg og verdsleg. Medan biskop Heuch, representant for høgkyrkjeleg og streng luthersk lære, søkte å nedkjempe den moderne kulturrørsla på alle plan, spesielt parlamentarismen og kvinneemansipasjonen, men også lekmannsforkynninga og demokratiserande prosessar i statskyrkja, står Tonning i ein heilt annan tradisjon, både ideologisk, politisk og teologisk. I samband med 50-årsdagen sin i 1915 vart ho intervjuet av Trygve Wyller i Stavanger Aftenblad. Her utdjupar ho den praktiske, avdogmatiserte kristendomsforståinga si:

Vi la jo utelukkende vægten paa den levende forbindelse med Gud, at de troende gjorde det som godt var, at de var levende redskaper i Guds haand, – vi hadde ingen «lære», ingen dogmer; det var likesom bare livet, vi forkyndte ...
(Wyller, 1915)

Dermed knyter Tonning band til ein teologisk tradisjon med sterke impulsar frå angloamerikansk evangelikal feminisme, med sosialt engasjerte kvinnelege predikantar og skribentar. Mellom desse finn vi armémora Catherine Booth og dei norske kvinnesakskvinnene Camilla Collett, Aasta Hansteen og Gina Krog.

Men Othilie Tonning hentar også impulsar frå moderne, sekulær samfunnskritikk og utformar teologien sin i møte med ein av samtidas fremste intellektuelle, jærboen og europearen Arne Garborg. I *Nyt Tidsskrift* hadde Garborg skrive svært kritisk mot Heuchs foredrag om *Vantroens vesen*

som kom ut i 1883. Heuch meinte at vantrua skuldast manglande vilje til å anerkjenne Guds autoritet, medan Garborg repliserte at ei tru som berre bygger på andre sin autoritet, er verre enn vantru. Garborg utvikla ei sterk sosial-etisk tenking i brytning med kristendommen. Mange meiner at hovudpersonen Paulus Hove i dramaet *Læraren* frå 1896 er sterkt påverka av Leo Tolstois liv og lære. Då Garborg gav ut diktet *I helheim (Haugtussa II)* i 1901, skreiv han i dagboka si at han freista «å nå fram til eit livssyn, som utan teologi og trongsyn kunde vinne fram til det heile og sterke og friske i folketrui ...». Tonning må ha lese Garborg gjennom 1880- og 1890-åra, både som fritenkjar og frelsesarméoffiser. Det kjem tydeleg fram i mange av tekstane hennar, både artiklar og foredrag om sosiale spørsmål, og i andaktar og åndelege lesestykke (Espeseth, u.å.). Sidan denne teksten handlar om både furier og mannekvinner, kan det høve å avslutte med Garborgs rolleskapsnad *Maren doktor*, som vert ein viktig person for Paulus Hove i *Læraren*. Når Othilie Tonning held foredrag om sosialt arbeid, er det Maren doktor ho nyttar som døme på kva verdigheit kan vere (Garborg, 2001/1896; Obrestad, 2001; Time, 2009).

Eit braffebeist av eit kvinnfolk

Othilie Tonning var gjest i Studentersamfundet i Kristiania i mars 1902, og Krigsropet (15.4.1902 og 3.5.1902) trykker Aftenpostens refererat av foredraget ho heldt der. Tonning kritiserer oppfatningar av *verdige og ikkje-verdige trengjande*, og ho er oppteken av korleis hjelpa skal gjevast og av kven som er best eigna til å hjelpe. «Etter min mening er dette begreb uværdigt for det, som kalder sig kristeligt», seier Tonning. Den mest lastefulle, dei forkomne og karakterlause, treng aller mest hjelpa og er mest verdige til å få ho. Når Tonning siterer Maren doktor i foredraget sitt, bryt ho med alle tilvente førestillingar om forholdet mellom den gode hjelparen og den audmjuke og takknemlege mottakaren. Og ho snur opp ned på dei mange framstillingane av audmjuke og forsagte kvinner som offer for omstenda, og fromme, kristelege kvinner som engleaktige hjelparar. Maren doktor er eit «braffebeist» av eit kvinnfolk, skriv Garborg. I nynorsk etymologisk ordbok kan «braffe» bety merr, hodyr eller kvinnfolk med store føter. Maren doktor er eit mannsleg kvinnfolk som både

drikk og bannar, har tre barn med ukjende menn, og ho har sona seks år på tukthuset. Ho dokterer folk med blodigler og hemmelege dråper, er ei slags heks eller klok kone som folk støyter frå seg, unnateke når dei kjem i knipe og ikkje veit anna råd for å få hjelp.

Paulus Hove, hovudpersonen i dramaet, er *læraren* som på Kristi befaling har selt garden sin, gjeve pengane til dei fattige og teke med seg kone og barn til ein liten husmannsplass uti markene. Paulus Hove har teke eit oppgjær med «syndestrevet» i den lutherske pietismen, og han har teke til å forkynne «Jesu reine lære» om å verte frelst, fri og fullkomen, selje alt ein eig og følgje han. Paulus Hove fangar ein kontrast mellom luthersk pietisme og wesleyansk helgingsforkynning når ha talar til lesarane som har møtt fram til stovemøte, ein kontrast også Tonning må ha kjent seg att i:

Sjå deg ikkje um etter det som er bak deg, Per; frisk og glad skal du gå fram i Guds kraft og gjera det gode! Det skal di hug vera fyllt med, og ikkje med tankar um kor syndig du er; for med slike tankar eggjar du syndi på deg. (Garborg, 2001/1896, s. 43)

Mot slutten av foredraget kjem Othilie Tonning inn på si eiga trusforteljing. Ho fortel fleire gonger at den trua ho møtte hos dei unge kvinnene i Frelsesarmeen og som drog henne til seg, ikkje var ei dogmatisk tru, men ånd og liv. Ho kunne identifisere seg med Arne Garborg og orda lagt i munnen til Paulus Hove:

Trui er den kraft som yvivinn verdi; men dykkar tru, yvivinn den nokon ting? Tru! Tru! – i 3 og 5 og 28 artiklar! Rett tru og rang tru! Strid og kiv og kjekl um den Augsburgske konfession! Når den store Dagen kjem, trur de då me skal upp til yvihøyning i den Augsburgske konfession! «Eg var hungrig, gav de meg mat? Eg var tyst, gav de meg drikke?» [...] – det vil han spyrja um! Og um de segjer: nei, men me trudde på den Augsburgske konfession, – vil det hjelpe dykk? – Han vil svara: mine fattige kunde kje eta seg mette på den Augsburgske konfession ... (Garborg, 2001/1896, s. 43)

Othilie Tonning kunne vitne om eit personleg tilhøve til Jesus Kristus, menneskesonen og frelsaren. Sjølv skreiv ho fram ein Kristus med styrke og mildskap, med både kvinnelege og mannlege trekk, ein som refsa

makta og verna dei svake (Espeseth, 2018), ikkje ulik Garborg si Kristus-skildring i *Læraren*.

Og denne sverdsendaren og eldkastaren, denne altumveltaren, han som var komin til å gjera det låge høgt og det høge lågt og reise kongar og fyrstar mot seg til ein verdensstrid, – han hev me gjort um til ein litin søtejesus, ein damejesus, ein bønebokjesus, ja til ei samfundsstøtte, eit hengjelås for våre matbur og pengeskrin, og ei nattluve for gode borgarar; og evangeliet for dei fatige hev me gjort um til ein mur og ei fast borg for dei megtige i verdi. (Garborg, 2001/1896, s. 54)

Paulus Hove har møtt Kristus, og no er han på leit etter den som treng aller mest til hjelp. Han oppsøker Maren doktor. I møte med Maren forstår han at Maren korkje treng gudsord eller omvending. Ho treng ein litt større jordlapp og ei ku. Det skaffar han henne, og han syner henne tillit og tilbyr henne litt arbeid også. Maren vert rørt, glad og takksam – ho ser ei von for det vanskelege livet sitt når ho seier til Paulus «Å nei, å nei; ja, kunde eg få ei ku! – so trur eg au at eg kunde bli menneskje!» Dette sitatet nyttar Tonning seg av i foredraget i Studentersamfundet.

Når Tonning hentar inn Maren doktor i foredraget sitt, seier ho noko anna enn mange andre gjorde når dei framstilte kvinnelege hjelparar og mottakarar av hjelp. Maren doktor er ikkje noko passivt offer, og hjelpa er ikkje «redning for den falne Magdalena», men ei ku og ein jordlapp slik at Maren kan klare seg økonomisk og leve det livet ho ønsker å leve. Tonning fremjar kvinneleg maskulinitet i foredraget sitt, og det er Maren dokter som syner læraren Paulus Hove ein veg vidare når han ender opp i religiøst svermeri og fattigdom.

Sluttord og utblikk

I denne artikkelen har eg lese Othilie Tonnings liv som ein kontinuerleg motstandspraksis, kroppsleg, kulturelt, religiøst og sosialt. Ved hjelp av utsnitt frå det biografiske materialet mitt har eg krinsa kring spørsmåla som denne boka reiser: Finst det motstandspraksisar bortanfor det etablerte, ved sida av politiske organiseringar og sosiale nettverk? Finst det stader og praksisar der den kontrollerande og disiplinierende

pastoralmakta møter motstand? Spørsmålet eg har søkt å svare på, er korleis vi kan forstå Othilie Tonnings kroppslege og kjønna motstandspraksis. Kva slags praksis var det, og korleis spelte den seg ut? Eg har søkt å utdjupe korleis materialet har synt at den nye og korrigerste pastoralmakta er ei motmakt som kjempar for verdien av den eigne stemma og dei eigne romma. Vidare har eg søkt å syne korleis vi kan seie at den motmakta som Othilie Tønning representerer, kan utspele seg på uventa stader, i det vanlege livet, i det kroppslege og relasjonelle.

Eg har nytta meg av eit biografisk materiale om ei historisk kvinne, eit enkeltmenneske, i møte med Foucaults tenking om motmakt som korrigerst pastoralmakt. Med god grunn kan det innvendast at lite interesserte Michel Foucault mindre enn biografier, og at analysane hans vanskeleg kan snakke fornuftig med eit biografisk materiale. Foucault var oppteken av det moderne samfunnets konstitusjon, korleis røyndommen blir til, veks fram, vert forma og transformert. Han undersøkte grenseflater mellom fornuft og ufornuft, korleis nye utsegner oppstår innafor ein etablert orden og koplpar seg saman til nye og kraftfulle diskursar. Medan Foucault, og fleire med han, tok ein antibiografisk posisjon i møte med historie og samfunnskritikk, skriv den danske forfattaren Birgitte Possing (f. 1952) om biografiens relevans og individas historiske drivkraft, altså ganske motsett av det Foucault gjer. Biografien gjev høve til å forstå dei enkelte individa som dynamiske personlegdommar med komplekse relasjonar til omverd og samtid. Den biografiske vendinga har utfordra oss til å forstå korleis den enkelte personlegdom har levd med, har påverka og lete seg påverke, av kulturen han eller ho var ein del av. Possing meiner at antibiografane ikkje hadde rett i at historiske personar var utan interesse og betydning (Possing, 2015).

Det har skjedd mykje i verda og i tenkinga sidan Foucault og antibiografane. For dagens humanistar er ikkje spørsmålet *om* enkeltpersonar har hatt ei betydning for kva retning økonomiske strukturar, politiske rørsler, religiøse eller ideologiske idear har ført kloden i. Heller ikkje er spørsmålet om historikarar og litteratar skal velje mellom individ og struktur, personlegdom og samfunn, når fortida skal analyserast og forteljast. I dag er spørsmålet heller *korleis relasjonar har utvikla seg*, interpersonlege så vel som relasjonar mellom individ og makt, mellom personlegdommen

og det sosiale nettverket, og relasjonane mellom alle dei sektorane som individet lever i og skaper. Vidare er spørsmålet *korleis vi skal forstå sjølve relasjonane mellom individa og samfunnet* som historiske, humanistiske drivkrefter og endringsfaktorar (Possing, 2015, s. 35–46).

Med Foucault vil eg hevde at analysen av maktstrukturar og diskursar er viktig for å forstå kva som skjer i dei samfunna vi skaper og dei oppfatningane vi dannar oss, og at språk både skaper og vert skapt av historiske, sosiale og kulturelle føresetnader. Men maktstrukturar og diskursar finn stad og rom *i menneske og mellom menneske*. Dermed vil også historia om enkeltmenneske, i form av individuelle historiske biografiar om personlegdommar som Othilie Tønning, og kollektive biografiar som den om Reuter-familien her i boka, tene som nyttige perspektiv.

Othilie Tønning og Frelsesarmeen representerer motstandspraksisar bortanfor det etablerte, ved sida av politiske organiseringar og allereie etablerte religiøse og sosiale nettverk. Othilie Tønning var ei opprørskvinne, både før og etter den religiøse omvendinga si. Ved å gå inn i Frelsesarmeen markerte ho ei anna kristendoms- og kyrkjeforståing enn den etablerte lutherske statskyrkjekristendommen. Ho interesserte seg ikkje for det dogmatiske og formelle, men gjennom heile livet uttrykte ho ei tru som var direkte forankra i det levde livet og i menneskesonen Jesus – «det var likesom bare livet, vi forkyndte», som ho sa til Stavanger Aftenblad i 1915. Og denne oppfatninga fann ho gjenklang for hos Arne Garborg og rolleskapsnaden Paulus Hove når han refsar den etablerte kristendommen for å ha gjort evangeliet om til ein mur og ei fast borg for dei mektige i verda, og når han let Jesus refse dei som trur at dei fattige kan ete seg mette på den augsburgske konfesjonen.

Den nye og korrigerde pastoralmakta er ei motmakt som kjempar for verdien av den eigne stemma og dei eigne romma. Ved å nytte seg av forteljninga om Maren doktor og utsegna hennar om at «kunde eg få ei ku! – so trur eg au at eg kunde bli menneskje!», målber Tønning stemma til den utstøytte Maren doktor der ute i markene, utanfor gard og grend og tradisjonelle familiemønster. Maren doktor får ku og jordlapp, ein stad i verda der ho kan leve slik ho sjølv definerer som verdig. For å få fram bodskapen sin brukte Tønning både bibel og samtidslitteratur, i vår samanheng samfunns- og religionskritikaren Arne Garborg.

«Braffebeistet» Maren doktor er ei kvinne som korkje ser ut som eller lever slik det var forventa at sømelege kvinner skulle sjå ut og leve. Høgrøysta, frimodig og breibeint levde ho i relasjonar med menneske som søkte hjelpa hennar i form av blodiglar og droper, men som elles fordømde henne og heldt avstand. Når den mannslege kvinna Othilie Tønning, med sigar og kortklipt hår, seinare i uniform og utan sigar, men med det same kortklippede håret, står på scena, støyter ho mot både sekulære og religiøse oppfatningar om korleis kvinner skal sjå ut og oppføre seg. Ho braut med regelverk og teologiske oppfatningar i Frelsesarmeen, og ho synte korleis denne frivole vekkingsrørsla også vart ein hierarkisk maktstruktur med krav til disiplin og innordning.

Den første Tønning-biografen, Bertha Nicolaisen, var dansk frelsesarméoffiser, redaktør av *Faklen* og Tønnings livspartnar gjennom nær 30 år. Ho uttrykker seg knapt og diskret om Tønnings kortklippede hår: «I Frelsesarmeen var det heller ikke velsett.» Vidare skriv Nicolaisen at det var mange som undra seg over kor lenge Tønning kunne finne seg til rette i Frelsesarmeen, ho som var så frisinna av natur, sjølvstendig i tenkinga si og van med å stille spørsmål og resonnerer.

Hun ville uten tvil – mente folk – møte mangt og meget som hun, trass i sitt nye livssyn, ville finne det vanskelig å bøye seg for. Og det ble så. Veien framover var undertiden både trang og prøvende. Men hun gikk den. (Nicolaisen, 1940, s. 16)

Den motmakta eg har studert i arbeidet med Othilie Tønnings biografi, utviklar seg innafor ein marginal religiøs kultur, Frelsesarmeen, men likevel i opposisjon til denne. Tønnings motmakt bryt ikkje med det religiøse, men skakar forholdet mellom religiøst og sekulært på same måte som oppfatningar av kjønn vart skaka og endra. I dette ligg vona om opne rom for inkludering og større menneskeleg mangfald.

Referanser

- Banks, O. (1981). *Faces of feminism. A study of feminism as a social movement*. Martin Robertson.
- Berg, O. (1986). *Othilie Tønning: En pioner innen sosialomsorgen i Norge*. [Hovedfagsoppgave]. Det teologiske Menighetsfakultet, Oslo.

- Booth, W. (1910). *Ordre og regler for feltoffiserer*. Frelsesarmeens hovedkvarter (Norsk oversettelse av *Orders and regulations for field officers*, utgjeven jamleg av The Salvation Army International Headquarters fra 1880-årene). Frelsesarmeens arkiv.
- Breistein, I. F. (2010). Mellom underordning og likestilling. Kvinners mulighet for lederposisjoner i norsk frikirkelighet og lavkirkelighet på 1900-tallet. I P. Repstad (Red.), *Norsk bruksteologi i endring: Tendenser gjennom det 20. århundre*. Tapir.
- Breistein, I. F. (2012). Reform of piety in Norway, 1720–1920. I A. Jarlert (Red.), *Piety and modernity: The dynamics of religious reform in Northern Europe III 1780–1920*. Leuven University Press.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble*. Routledge.
- Butler, J. (2016). Rethinking vulnerability and resistance. I J. Butler, Z. Gambetti & L. Sabsay (Red.), *Vulnerability and resistance*. Duke University Press.
- Butler, J. (2020). *Kjønn, performativitet og sårbarhet* (L. Holm-Hansen, Overs.). Cappelen Damm.
- DeVries, J. (2013). Religion and the politics of women's movement in nineteenth century America. I B. A. McGraw (Red.), *The Wiley Blackwell companion to religion and politics in the U.S.* (s. 173–183). Wiley Blackwell.
- Doan, L. (2004). *Fashioning sapphism, the origins of modern lesbian culture*. Columbia University Press.
- Elstad, H. (2008). «Næsten alting er ualmindeligt og ubeskrivelig excentrisk» – Kyrkjeleg motstand mot Frelsesarmeen dei første åra i Noreg. *Norsk Teologisk Tidsskrift*, 109, 243–261.
- Espeseth, M. M. (2013). «Fordi livet trenger os alle» – Othilie Tønning og stemmeretten. *Tidsskrift for Frelsesarmeens Historiske Selskap*, 2.
- Espeseth, M. M. (2017). Kjønn og rom i livet og gjerninga til Othilie Tønning. I I. M. Lid & T. Wyller (Red.), *Rom og etikk. Fortellinger om ambivalens*. Cappelen Damm Akademisk.
- Espeseth, M. M. (2018). Maktkritikk i Othilie Tønning sitt liv og forfatterskap. *Norsk Tidsskrift for Misjon*, 2–3.
- Espeseth, M. M. (2019). Kaptein Tønning til teneste – Othilie Tønnings første år som offiser i Frelsesarmeen. *Tidsskrift for Frelsesarmeens Historiske Selskap*, 6.
- Espeseth, M. M. (u.å.). «... fordi livet trenger os alle ...». Othilie Tønnings liv og gjerning. (Upublisert materiale, doktoravhandling under arbeid). Universitetet i Oslo.
- Gamme, A. (2001). «Mandsstemmer har vi saa evig nok af fra før». *Perspektiver på stemmerettsdebatten i Norge 1898–1913* [Hovedfagsoppgave]. Universitetet i Oslo.
- Garborg, A. (2001/1896). *Læraren. Skrifter i samling, 2001* (Opprinnelig utgjeven 1896). Aschehoug.
- Halberstam, J. (1998). *Female masculinity*. Duke University Press.

- Johannisson, K. (1994). *Den mørke kontinenten: kvinnen, medicine och fin-de-siecle*. Norstedts.
- Koht, K. G. (1929). *Norske kvinners nasjonalråd 25 år*. Steen.
- Larsen, E. (2013). Stemmerett til alle! 1880–1913. I H. Danielsen, E. Larsen, I. W. Ovesen, *Norsk likestillingshistorie 1814–2013*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Lein, B. N. (1981). *Kirken i felttog mot kvinnefrigjøring: Kirkens holdning til den borgerlige kvinnebevegelsen i 1880-årene*. Universitetsforlaget.
- Lein, B. N. (1984). Tante Ulrikke-tiden: 1870–1880. I B. N. Lein, N. K. Monsen, J. E. Rasmussen, A. Wichstrøm & E. Aasen, *Furier er også kvinner. Aasta Hansteen 1824–1908*. Universitetsforlaget.
- Lein, B. N., Monsen, N. K., Rasmussen, J. E., Wichstrøm, A. & Aasen, E. (1984). *Furier er også kvinner. Aasta Hansteen 1824–1908*. Universitetsforlaget.
- Lippe, B. v.d. & Tønnesson, J. L. (2013). *Retorikken i kampen om Kvinnestemmeretten*. Vidarforlaget.
- Lundin, J. A. (2013). *Predikande kvinnor och gråtande män. Frälsningsarmén i Sverige 1882–1921*. Kira förlag.
- Moi, T. (2014). «Jeg er ikke en kvinnelig forfatter»: Om kvinner, litteratur og teori i dag. *Samtiden*, 3.
- Nicolaisen, B. (1940). *Othilie Tonning: Minnerune over en førerskikkelse i nybrottsstider for norsk sosial-arbeid*. Salvata Kristelig Forlag.
- Nilsson, F. (2012a). Ett ypperligt fortskaffningsmedel i Herrens krig. Den cyklende Frälsningsarmén och det modernas besvärjelser. *Idrott, historia och samhälle: Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift*. Svenska idrottshistoriska föreningen.
- Nilsson, F. (2012b). Martyrer och respektabla kvinnor. Osäkra identiteter inom Frälsningsarmén vid 1800-talets slut. I B. Svensson & A. Wallethe (Red.), *Individer i rörelse: Kulturhistoria i 1880-talets Sverige*. Makadam.
- Obrestad, T. (2001). *Arne Garborg: Ein biografi*. Gyldendal.
- Possing, B. (2015). *Ind i biografien*. Gyldendal.
- Salomonsen, J. (2013). Stemmerettsfeminisme, slaveri og teologisk hukommelse. *St. Sunniva* 2, 103–119.
- Seip, A.-L. (1984). *Sosialhjelpstaten blir til: Norsk sosialpolitikk 1740–1920*. Gyldendal.
- Svendsen, S. B. (2020). Forord. I J. Butler, *Kjønn, performativitet og sårbarhet*. Cappelen Damm.
- Time, S. (2009, 13. februar). Arne Garborg. *Norsk biografisk leksikon*. https://nbl.snl.no/Arne_Garborg
- Tønnessen, A. V. (2013). Kvinnesak, bibeltolkning og politikk på 1800-tallet: Camilla Collett og Aasta Hansteen. *St. Sunniva. Tidsskrift for Norsk Kvinnelig Teologforening*, 2, 71–86.

- Wyller, T. (1915). Blant Stavangere i hovedstaden: III: Othilie Tonning. *Stavanger Aftenblad nr. 196*.
- Økland, J. (2011). Skaper ordet hva det nevner? Poststrukturalisme som språk teori og universalforklaring. *Tidsskrift for Kjønnforskning*, 34(2), 141–147.
- Østerberg, D. (2001). *Det moderne: Et essay om Vestens kultur 1740–2000*. Gyldendal.

Andre kjelder

- Aktstykker fra Kristiania kommune, 1908–1916. Oslo byarkiv.
- Faklen: Organ for Frelsesarmeens slum- og redningstjeneste (1913). Oslo: Frelsesarmeens hovedkvarter.
- Frelsesarmeens arkiv (1890–1931). Fotosamling av Othilie Tonning.
- Krigsropet: Offisielt organ for Frelsesarmeen i Norge. 15.4.1902; 3.5.1902; 27.4.1907. Oslo: Frelsesarmeens hovedkvarter.
- Kvinnehistorie.no. (2013). Kvinners stemmerett til debatt i Stortinget 1890. <https://www.kvinnehistorie.no/artikkel/t-1629>
- Stavanger Avis, Stemmerettstoget. 19. mai 1890.
- Stavanger Aftenblad, 13. august 1915.
- Stortinget (2018). Kildesamling om stemmerettskampen 1890–1913. <https://stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Historikk/kvinnestemmerett/kildesamling-kvinnestemmerettskampen/>